

Olsztyn, dn. 29.04.2017 r.

Prof. dr hab. Arkadiusz Żukowski
Instytut Nauk Politycznych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie
e-mail: arkadiusz.zukowski@uwm.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Macieja Onasza pt. „Inżynieria wyborcza w Polsce od roku 1989”, Katedra Systemów Politycznych, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2017, ss. 535 (promotor: prof. dr hab. Alicja Stępień-Kuczyńska)

System wyborczy jest istotnym elementem systemu politycznego. Konstrukcja systemu wyborczego wpływa na efektywność całego systemu politycznego. Dla państw rozpoczynających transformację ustrojową w stronę demokracji zmiany dokonywane w systemach wyborczych mają pierwszorzędne znaczenie dla powodzenia tego procesu. Przedmiotem tej rozprawy jest inżynieria wyborcza w Polsce po 1989 roku rozumiana jako zmiany dokonywane w systemie wyborczym, wpływające na proces wyborczy na dowolnym jego etapie, mające na celu zgodną z interesem decydenta zmianę prawdopodobieństwa uzyskania określonego wyniku wyborów, jednakże niemające bezpośredniego wpływu na decyzje wyborcze elektoratu wobec prezentowanej oferty wyborczej.

Rozprawa ma charakter monograficzny i dotyczy istotnego poznawczo problemu badawczego, a który ma jeszcze większe znaczenie praktyczne. Należy podkreślić, że rozprawa jest udaną próbą rozwiązania tego problemu badawczego.

* * *

Tytuł rozprawy jest hasłowy, ale treść bezpośrednio w sposób problemowy i kompleksowy dotyczy inżynierii wyborczej w Polsce w kontekście systemu wyborczego do Sejmu RP (w 1989 roku Sejmu PRL). Uzasadnienie podjęcia tematu rozprawy jest w pełni przekonujące.

Autor przyjął ambitny cel rozprawy, jakim było „zrozumienie procesu decyzyjnego aktorów politycznych, w szczególności ugrupowań

posiadających w danym momencie władzę, dotyczącego prób zwiększenia prawdopodobieństwa wystąpienia określonego i pożądanego wyniku wyborczego, jak i narzędzi w tym celu stosowanych”.

W odniesieniu do pytań badawczych należy podkreślić ich wysoki poziom koncepcyjny, m.in.: Jak przebiegał proces stosowania inżynierii wyborczej? Czy decydenci mieli faktyczną świadomość stosowania inżynierii wyborczej oraz możliwych skutków wprowadzanych zmian? Jakie było stanowisko opozycji i z czego ono wynikało? Czy uzyskane efekty były zgodne z założonymi celami inżynierii wyborczej oraz jakie były przyczyny ewentualnych niezgodności? Jaka była skala deformacji wyniku wyborczego spowodowanej działaniami z zakresu inżynierii wyborczej w poszczególnych procesach wyborczych?

Postawiono cztery dojrzałe hipotezy badawcze: Aktorzy instytucjonalni systemu wyborczego podejmują decyzje racjonalne; Narzędzia z zakresu inżynierii wyborczej są powszechnie stosowane w procesie zmian systemu wyborczego do Sejmu RP; Stosowanie narzędzi z zakresu inżynierii wyborczej w części przypadków okazało się nieskuteczne lub przyniosło skutki niezgodne z pożądanymi; Część negatywnych, z punktu widzenia instytucjonalnych aktorów politycznych, efektów zastosowania narzędzi inżynierii wyborczej była możliwa do przewidzenia, a ich wystąpienie wynikało z braku umiejętności dostosowania się do zaistniałych warunków przez część podmiotów uczestniczących w procesie wyborczym (nawet w wypadku podmiotów odpowiedzialnych za ukształtowanie tych warunków).

Struktura rozprawy stanowi logiczną całość i została podzielona na dwie asymetryczne części. Pierwszą z nich pt. „Systemy wyborcze i inżynieria wyborcza. Charakterystyka badania i założenia metodologiczne” stanowi rzetelne metodologiczno-teoretyczne jej podstawy. Podzielona została na trzy rozdziały.

W rozdziale I. pt. „Podstawowe pojęcia wykorzystane w badaniu” adekwatnie do badań zostało zastosowane rozumienie systemu wyborczego w sensie *stricte* i to w szerszym znaczeniu niż u innych badaczy. Z dużą kompetencją nakreślono dylematy dotyczące typologii systemów wyborczych i dokonano na potrzeby badań podziału systemów wyborczych. Celowym było powiązanie instytucji wyborów z systemem politycznym w kontekście funkcji wyborów w systemach demokratycznych. Wartościowym było ukazanie rozumienia wyborów, ich znaczenia oraz możliwości i stopnia spełniania przez nie podstawowych funkcji w różnych typach systemów politycznych (np. Tabela nr 4, s. 36). Wnikliwej analizie poddano kwestie wyborów

rywalizacyjnych (podział na konkurencyjne i niekonkurencyjne). Ponadto bardzo precyzyjnie nakreślono znaczenie terminu „inżynieria wyborcza” (m.in. perspektywa trzech modeli teoretycznych).

Rozdział II. pt. „Metody, źródła oraz dane w badaniu” służył jasnemu i precyzyjnemu przedstawieniu metod badawczych zastosowanych w badaniu oraz wykorzystanych źródeł i zasobów danych empirycznych. Skrupulatnie przedstawiono opis zastosowanych oznaczeń. W badaniu wykorzystano m.in. indeks efektywnej liczby partii i indeks dysproporcjonalności Loosemore'a i Hanby'ego oraz inne metody i wskaźniki pomocne w symulacjach wyborów do obliczenia podziału mandatów (m.in. metoda Jarosława Flisa). Warto podkreślić, że dobór materiału empirycznego był nie tylko właściwy, ale w pełni kompletny. Wykorzystano bowiem projekty: ustaw (poselskich, komisyjnych czy zgłaszanych przez Prezydenta RP), propozycji zmian zgłaszanych w trakcie prac parlamentarnych oraz propozycje pozaparlamentarne. Wykorzystano też inne bogate materiały dotyczące kwestii inżynierii wyborczej. Sięgnięto też po liczne badania opinii publicznej oraz potrzebne do symulacji, jako punktu odniesienia, oficjalne wyniki głosowania i wyborów Państwowej Komisji Wyborczej.

Rozdział III. pt. „Elementy systemów wyborczych i praktyczne konsekwencje ich zastosowania” ma charakter teoretyczny i podobnie jak poprzednie należy go ocenić pozytywnie. Zaprezentowano w nim i zinterpretowano badane elementy systemu wyborczego (okręgi wyborcze, formuła wyborcza i metody przeliczania głosów na mandaty oraz struktura głosowania) oraz skutki jakie niesie za sobą ich zastosowanie. Pozytywem była zastosowana w badaniach typologia okręgów wyborczych (jednomandatowe, małe, średnie, duże, bardzo duże, jeden okręg) czy też określenie siły pojedynczego głosu w przykładowych okręgach wynikająca z hipotetycznego podziału na okręgi wyborcze. Wysoko należy ocenić rozważania empiryczno-teoretyczno dotyczące konsekwencji zastosowania metod kwotowych i dzielnikowych przeliczania głosów na mandaty - logiki i efektów (wspomniany kontekst siły pojedynczego głosu).

Pierwszorzędną kwestią było właściwe zaprezentowanie zagadnienia progów wyborczych (ustawowych <<klauzul zaporowych>> i naturalnych). Istotnym było wyliczanie wartości nominalnego progu naturalnego w zależności od wybranej metody przeliczania głosów na mandaty oraz określania stosunku wartości nominalnego progu naturalnego dla kolejnych mandatów. W odniesieniu do ustawowych progów wyborczych (klauzul zaporowych)

poglądowe było przedstawienie i omówienie symulacji podziału mandatów w wyborach do Sejmu RP w latach 1993-2015. Ponadto w tym rozdziale Autor słusznie, co przekonywująco uargumentował, zrezygnował z analizy programów wyborczych/ofert wyborczych, co zostało dokonane w drugiej części rozprawy (konkretne przykłady).

Druga część rozprawy pt. „Inżynieria wyborcza w wyborach do Sejmu RP w latach 1989-2015” została podzielona na siedem rozdziałów o charakterze chronologiczno-problemowym. Tytuły poszczególnych rozdziałów odzwierciedlają stosowanie i efekty inżynierii wyborczej („renesans inżynierii wyborczej”, „stabilizacja systemu wyborczego” czy „stabilizacja i utrwalenie systemu wyborczego”).

W rozdziale I. dokonano analizy inżynierii wyborczej w wyborach do Sejmu PRL X kadencji w 1989 roku, gdzie uwzględniono specyfikę i wyjątkowość tych wyborów w porównaniu z następnymi elekcjami już do Sejmu RP w 1991, 1993, 1997, 2001, 2005, 2007, 2011 i 2015 roku. Z dużym znanstwem przybliżono kontekst społeczno-polityczny obrad Okrągłego Stołu, a przede wszystkim wyborów czerwcowych w 1989 roku oraz dokonano, co należy podkreślić, pierwszej w literaturze przedmiotu, tak dogłębnej analizy zastosowania inżynierii wyborczej oraz jej efektów w tej elekcji (notabene wiele z wprowadzonych elementów systemu wyborczego było niekorzystne dla decydentów, tzn. strony koalicyjno-rządowej).

W rozdziale II. nakreślono obraz pierwszych lat transformacji oraz wybory do Sejmu RP w 1991 roku (głównie analiza skoncentrowała się na projektach zmiany systemu wyborczego: Pierwszy projekt, Projekt dawnej koalicji, Projekt Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego, Pierwszy projekt komisyjny, Pierwszy projekt Prezydenta RP, Drugi projekt komisyjny, Trzeci projekt komisyjny, Drugi projekt Prezydenta RP, Projekt Unii Demokratycznej). Oprócz kompetentnego omówienia tych 9 projektów dokonano wartościowego poznawczo zestawienia tych propozycji w odniesieniu do podstawowych elementów systemu wyborczego do Sejmu RP oraz potencjalnych korzyści z ich zastosowania (tabela nr 44, s. 239-241).

W następnym rozdziale, podobnie jak w poprzednim i kolejnych po nim następujących, według właściwego schematu, analizowano dogłębnie propozycje zmian systemu wyborczego do Sejmu (poszczególnych jego elementów czy też całkowitej zmiany systemu wyborczego). Analiza w tym rozdziale dotyczyła lat 1993-1997: m.in. projektu Unii Demokratycznej, Projektu Komisji Nadzwyczajnej. Celnie podsumowano także okres lat 1991-1993.

W rozdziale IV. analizą objęto projekty i potencjalne efekty tych projektów z kadencji Sejmu RP z lat 1997-2001 (Projekt Sojuszu Lewicy Demokratycznej, Projekt Polskiego Stronnictwa Ludowego, Projekt rządowy, Projekt Komisji Nadzwyczajnej). Celne było zwrócenie uwagi na podstawie przeprowadzonych symulacji na diametralnie różne efekty przy tym samym rozkładzie głosów dla komitetów wyborczych., spójność działań z zakresu inżynierii wyborczej oraz niezdolność poszczególnych ugrupowań i partii politycznych do właściwej percepcji własnego interesu, a także nieumiejętność dostosowania się do, nawet utworzonych w wyniku własnych decyzji, nowych warunków prawa wyborczego.

W rozdziale V. traktującym o inżynierii wyborczej w kadencji Sejmu RP z lat 2001-2005 szczególną uwagę poświęcono propozycjom całościowej zmiany systemu wyborczego, w szczególności projektowi Prawa i Sprawiedliwości oraz symulacjom rozkładu mandatów

W rozdziale VI. w sposób syntetyczny przybliżono tytułowy problem rozprawy w okresie kadencji Sejmu RP z lat 2005-2007 (Projekt Prawa i Sprawiedliwości, Projekt Ligi Polskich Rodzin) oraz jak w poprzednim i następnym rozdziale propozycje wprowadzenia cenzusu niekaralności.

Ostatni, VII rozdział dotyczy dwóch kadencji Sejmu RP z lat 2007-2011 oraz 2011-2015. *Novum* były propozycje wprowadzenia kwot płci na listach wyborczych oraz projekt Kodeksu Wyborczego, a także projekty rozszerzające gwarancje reprezentacji płci, metody przeliczania głosów na mandaty.

Przedstawione i poddane analizie, z wykorzystaniem wcześniej przedstawionych metod, zostały propozycje zmian systemu wyborczego sensu *stricto* do Sejmu RP (przez które należy rozumieć również propozycje wprowadzenia zupełnie nowego systemu) oraz warunki w jakich zachodził proces decyzyjny, wraz ze stanowiskami poszczególnych decydentów (a tam, gdzie było to niezbędne – z określeniem ich zmienności w czasie). Dla poszczególnych okresów przedstawiono, oprócz wyników analiz, wyniki symulacji efektów zastosowania poszczególnych proponowanych elementów systemu wyborczego.

Podsumowując treść poszczególnych rozdziałów, należy skonstatować, że szczególnie wartościowe poznawczo i aplikacyjnie były różnego rodzaju symulacje podziału mandatów w odniesieniu do składanych propozycji zmian systemu wyborczego do Sejmu RP. Ich kolejną zaletą była wielowariantowość. Pozytywem było odnoszenie się do poprzednich propozycji zmian systemu wyborczego oraz

interpretowanie propozycji zmian systemu wyborczego w odniesieniu do sondażowego poparcia dla partii politycznych (bilans zysków i strat).

Celne konkluzje natury ogólnej znalazły się we Wnioskach końcowych.

Przeprowadzone badania pozwoliły na pozytywną weryfikację postawionych hipotez. Praktyka stosowania inżynierii wyborczej potwierdza, że aktorzy instytucjonalni systemu wyborczego podejmują w ogromnej większości decyzje racjonalne. W części przypadków zastosowanie inżynierii wyborczej przez tych aktorów okazało się nieskuteczne, co jednak wynikało z zastosowania niewłaściwych dla danego celu narzędzi. Było to konsekwencją błędnej oceny warunków funkcjonowania oraz możliwości poszczególnych ugrupowań i partii politycznych. Część negatywnych, z punktu widzenia aktora/decydenta, skutków zastosowania inżynierii wyborczej była możliwa do przewidzenia. Najważniejszym wnioskiem z przeprowadzonego badania jest powszechność inżynierii wyborczej

Poszczególne rozdziały mają charakter metodologiczny, teoretyczny, eksplanacyjny, a w części II. rozprawy także empiryczno-porównawczy.

W skład struktury rozprawy, poza wyżej wspomnianymi dwoma częściami, wchodzi: Wykaz skrótów, Wstęp, Wnioski końcowe, Bibliografia, Aneks, Spis tabel, Spis rysunków i Spis wykresów.

Ogrom przeprowadzonych autorskich symulacji obliczeniowych ukazuje liczba tabel (72), a w mniejszym stopniu także rysunków (6) i wykresów (4).

Cennym elementem zdecydowanej większości rozdziałów jest Podsumowanie, gdzie dokonano syntezy ich treści.

Podobnie należy ocenić w rozprawie Aneks zawierający wyniki obliczeń i symulacji dotyczących konkretnych zmian w elementach systemu wyborczego do Sejmu RP.

Stan badań został zarysowany syntetycznie, ale właściwie.

W rozprawie posłużono się adekwatnymi metodami badań, m.in. wykorzystano metodę porównawczą, metodę analizy i krytyki piśmiennictwa. W badaniach przyjęto ilościowe i jakościowe ujęcie analizy. W szczególności metody ilościowe wspomagają prowadzenie studiów porównawczych, które są jednym z ważnych wyzwań badawczych w tej rozprawie. Komparatystyka stosowana jest w rozprawie w różnych kontekstach.

Autor wykazał wysokie kompetencje w zakresie rozstrzygnięć terminologicznych w zakresie wyborów, prawa wyborczego, systemu wyborczego i jego elementów. Ta sama opinia dotyczy kompetencji

metodologicznych i teoretycznych. Odpowiednie przygotowanie warsztatowe Autora pozwoliło na gruntowaną analizę problemu.

Bibliografia ukazuje bogactwo i różnorodność wykorzystanej bazy źródłowej, a także literatury przedmiotu. Została ona podzielona na: „Akty prawne” (45 pozycji), „Druki sejmowe i senackie” (85 pozycji), „Publikacje zwarte” (67 pozycji), „Artykuły” (42 pozycje), „Badania i dane statystyczne” (40 pozycji), „Sprawozdania stenograficzne z posiedzeń Sejmu i Senatu” (17 pozycji), „Biuletyny komisji sejmowych” (14 pozycji), „Inne” (6 pozycji). Ponadto wykorzystano sejmowe Archiwum danych o posłach, Archiwum danych o klubach i kołach poselskich, Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu RP, Wyniki głosowań sejmowych, Bazy danych wyników wyborów i referendum oraz Archiwum Gazety Wyborczej. Należy podkreślić, iż część wykorzystanych publikacji jest w języku angielskim.

* * *

Ocena formalna rozprawy jest wysoka. Prezentuje się ona korzystnie w każdym elemencie, a niedociągnięcia mają charakter wybitnie poboczny. Wysoko należy ocenić także ścisły i komunikatywny język przekazu spełniający wymagania naukowości. Aparat naukowy stosowany jest zgodnie z normami i bardzo kompetentnie (ogromna liczba różnego rodzaju przypisów – w sumie 1007). Przy bardzo uważnej lekturze rozprawy można dopatrzeć się nielicznych błędów literowych, interpunkcyjnych czy dotyczących zapisów w przypisach.

* * *

Zachęcałbym Autora do wydania rozprawy drukiem. Dlatego też *gros* uwag i sugestii ma na celu doskonalenie tego rzetelnego studium pod względem merytorycznym i formalnym.

Podziwiając jeszcze raz ogrom wykonanych przez Autora analiz i symulacji zachęcałbym do jeszcze szerszego wykorzystania literatury przedmiotu, co z pewnością pozytywnie wpłynęłoby zarówno na podbudowę teoretyczną, jak i interpretacyjną rozprawy.

Chociaż literatura przedmiotu z problematyki wyborczej jest bardzo obszerna w części teoretycznej rozprawy Autor powinien jednak uwzględnić najważniejsze obcojęzyczne publikacje z inżynierii wyborczej, a w szczególności fundamentalną pracę Pippy Norris¹.

¹ Zob.: P. Norris, *Electoral engineering: voting rules and political behaviour*, Cambridge - New York 2004.

Ponadto należałoby uwzględnić następujące publikacje: A. Ahmed, *Democracy and the politics of electoral system choice: engineering electoral dominance*, Cambridge -

Ponadto należałoby sięgnąć do nielicznych opracowań w języku polskim².

Z kolei, przy założeniach dotyczących okręgów wyborczych w ogóle nie wykorzystano monografii Krzysztofa Skotnickiego³. W kontekście wielkości i struktury okręgów wyborczych warto też skorzystać z innych opracowań⁴. Wskazówki bibliograficzne dotyczą także gerrymanderingu⁵.

W kontekście projektów i dyskusji sejmowych nad ordynacją wyborczą do Sejmu RP należałoby odwołać się do publikacji Ryszarda Chruściaka⁶. Proponowałbym też sięgnąć do drugiego wydania Encyklopedii Politologii, t. 1 (Pojęcia, teorie, metody) z 2016 roku (I wydanie jest z 1999 roku), gdzie większość haseł dotyczących problematyki została uzupełniona i uaktualniona oraz wprowadzono nowe hasła, w tym dotyczące metod przeliczania głosów na mandaty⁷.

New York 2013; B. Reilly, *Democracy in divided societies: electoral engineering for conflict management*, Cambridge - New York 2001; *Institutional design in new democracies: Eastern Europe and Latin America*, ed. A. Lijphart, C. H. Waisman, Boulder 1996; G. Sartori, *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry Into Structures, Incentives and Outcomes*, New York 1994.

² J. Filip, *Inżynieria wyborcza i system wyborczy w kontekście zmian ordynacji wyborczych*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, <http://www.marszalek.com.pl/przegladprawakonstytucyjnego/ppk1/02.pdf>; Z. Jackiewicz, *Wpływ prawodawcy na wyniki wyborów*, „Państwo i Prawo” 1995, nr 3; A. Lijphart, *Inżynieria wyborcza: Ograniczenia i możliwości*, [w:] *Władza i społeczeństwo 2*, opr. i wybór J. Szczupaczyński, Warszawa 1998; B. Michalak, *Zmiany przepisów prawa wyborczego w związku z wyborami do organów samorządu terytorialnego w 2006 r.*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2007, t. 17.

³ K. Skotnicki, *Funkcje wyborów a wielkość okręgów wyborczych*, Toruń 2010.

⁴ K. Skłodowski, *Wpływ struktury okręgów wyborczych na równą „siłę głosów” w wyborach do Sejmu w latach 1991-1997*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2000, nr 62; M. Jarentowski, *Wielkość okręgów wyborczych i formuła wyborcza a proporcjonalność wyborów*, „Państwo i Prawo” 2002, nr 7; A. Dyla, *Podział kraju na okręgi wyborcze w wyborach do Sejmu – ewolucja*, [w:] *Konstytucjonalizm włoski i polski w aktualnych fazach przemian*, red. Z. Witkowski, Toruń 2005, s. 203-211; M. Jarentowski, *Wielopoziomowe okręgi wyborcze w systemie proporcjonalnym*, [w:] *Wielowymiarowość systemów politycznych. Teoretyczne założenia i praktyczne uwarunkowania*, red. J. Błuszkowski, J. Zaleśny, Warszawa 2009, s. 66-82.

⁵ Np. A. Żukowski, *Gerrymandering – manipulacja granicami okręgów wyborczych w systemach demokratycznych*, [w:] *Przestrzeń wyborcza Polski*, red. M. Kowalski, Warszawa 2003, s. 179-190.

⁶ R. Chruściak, *System wyborczy i wybory w Polsce 1989-1998: parlamentarne spory i dyskusje*, Warszawa 1999.

⁷ *Encyklopedia politologii*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, t. 1, wyd. 2, Warszawa 2016.

Podkreślając kompetencje terminologiczne Autora rozprawy należy poczynić jedną uwagę i jedną sugestię. W kontekście propozycji wprowadzenia do systemu wyborczego mechanizmów zapewniających określoną reprezentację płci na listach wyborczych należy posługiwać się określeniem „kwota”, a nie „parytet” (gdyż dotyczyło to prawnego obowiązku zarezerwowania co najmniej 1/3 miejsc na tych listach dla kobiet. Termin „parytet” stosuje się, gdy dotyczy to 1/2 miejsc (połowy) na listach dla jednej z dwóch płci.

Sugestia natomiast odnosi się do terminu „klauzula zaporowa”. Proponowałbym, aby na samym wstępie Autor posługiwał się oficjalnym terminem „klauzula zaporowa”, a później terminem „próg wyborczy” w różnych kontekstach (próg ustawowy i próg naturalny).

Przy definiowaniu systemu wyborczego zaproponowałbym sięgnięcie do swoistej jego definicji (*hardware* i *software*)⁸.

Lektura rozprawy aczkolwiek pasjonująca, była dość zajmująca ze względu na jej objętość (ss. 535). W odniesieniu do zdecydowanej większości fragmentów nie odnosi się wrażenia, że Autor rozpisuje się niepotrzebnie. Tym niemniej mając na uwadze wydanie drukiem tej rozprawy zachęcałbym do poczynienia skrótów dotyczących zwłaszcza w części I.

W Spisie treści dwukrotnie użyty jest ten termin („Spis treści”, s. 1). Poza tym strona ta powinna mieć numeracja s. 2, a nie s. 1.

Proponowałbym dwa podrozdziały w rozdziale pierwszym części pierwszej „Podział systemów wyborczych” i „Typologia systemów wyborczych” połączyć w jeden podrozdział, gdyż dotyczy w zasadzie tych samych kwestii.

Pozytywem jest stosowanie na końcu niektórych rozdziałów Podsumowania, ale występuje tutaj drobna niekonsekwencja, gdyż dwa pierwsze rozdziały w części I. są ich pozbawione.

Autor używa zwrotu „System wyborczy w wyborach do Sejmu RP X kadencji”, a prościej i poprawniej byłoby napisać „System wyborczy do Sejmu RP X kadencji”. Poza tym chodzi o wybory do Sejmu PRL, a nie Sejmu RP (Autor w następnych dwóch podrozdziałach stosuje właściwe nazewnictwo).

W imię puryzmu językowego proponowałbym w stosunku do głosów posługiwać się określeniem „otrzymanych głosów” (zamiast

⁸ Zob.: A. Żukowski, *Wybory*, w: *Podstawowe kategorie polityki*, red. S. Opara, D. Radziszewska-Szczepaniak, A. Żukowski, Olsztyn 2005, s. 278; A. Żukowski, *System wyborczy*, w: *Mały Słownik Politologiczny*, red. S. Opara i zespół, Toruń 2007, s. 163.

„zdobytch głosów”) oraz określeniem „uzyskanych mandatów” (zamiast „zdobytch mandatów”), np. na s. 294.

Pozytywem jest wykaz skrótów chociaż mógłby dotyczyć także partii i komitetów wyborczych

Proponowałbym, w przypadku kiedy po raz pierwszy wymieniany jest w treści rozprawy badacz rozwijać inicjały imion.

W tabeli nr 3 (s. 24) ukazane są rodziny systemów wyborczych (systemy większościowe i systemy proporcjonalne), a brakuje systemów mieszanych. Ponadto należy stosować polskie nazewnictwo, a nie posiłkować się nazwami czy skrótami z języka angielskiego.

Treść tabel powinna znajdować się na jednej stronie, a taka nie zawsze jest (np. tabela nr 6, s. 64-65). Wśród nielicznych i drobnych uchybień formalnych można wymienić dwa: „literówka” w wyrazie „Problem” (jest „Proplem”) (s. 60); powinno być „Stilla” zamiast „Still'a” (s. 55).

* * *

Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że badanie procesów inżynierii wyborczej przeprowadzono za pomocą analizy wszystkich propozycji zmian systemu wyborczego, przedstawianych przez poszczególnych aktorów politycznych. Ponadto symulacje służące analizie problemu dokonywano w odniesieniu do konkretnych warunków, w których dana propozycja została zgłoszona. Jak słusznie pisze Autor – „Żaden system wyborczy nie funkcjonuje w próżni, przeprowadzone analizy wymagały zatem odniesienia kolejnych projektów i zdarzeń do faktycznych warunków społeczno-politycznych, w których zaistniały” (s. 45).

W rozprawie dokonano całościowej i dogłębnej analizy procesu tworzenia, a następnie zmian systemu wyborczego do Sejmu RP w latach 1991-2015 (także Sejmu PRL z 1989 roku). Ponadto analizą objęto warunki procesu decyzyjnego zmian w prawie wyborczym oraz stanowiska poszczególnych decydentów. Cennym było też uwzględnienie zmienności tych stanowisk w czasie.

Autor wykazał się dużą samodzielnością w procesie badawczym. Zdecydowana większość przeprowadzonych analiz i symulacji ma charakter wybitnie autorski. Wykorzystano także dorobek w tym zakresie badaczy zagranicznych i polskich (m.in. Stanisława Gebethnera, Jarosława Flisa).

W podsumowaniu oceny recenzowanej rozprawy należy podkreślić, że Autor podjął się bardzo interesującego i dość trudnego poznawczo tematu i dokonał solidnych badań w tym zakresie.

Poziom merytoryczny poszczególnych rozdziałów należy ocenić wysoko. Również strona formalna rozprawy zasługuje na wysoką ocenę. Badania własne są istotne przede wszystkim z płynących autorskich wniosków.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgra Macieja Onasza pt. „Inżynieria wyborcza w Polsce od roku 1989” spełnia wymogi ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o tytule naukowym i stopniach naukowych oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r., Nr 65, poz.595 i z 2005 r., Nr 164, poz.1365) i może być dopuszczona do dalszego procedowania w tym zakresie.

